

ოთარ გოგოლიშვილი

**ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორთან არსებული
მიწათმოქმედების განყოფილების როლი ბათუმის ოლქში
სამიწათმოქმედო კულტურის განვითარების საქმეში
(1878-1900 წლები)**

აჭარის სახელმწიფო არქივში ინახება 1879 წლის იანვარში ქუთაისის გუბერნიის სამხედრო გუბერნატორის მიერ სახელმწიფო საზღვრებსა და მიწასთან დაკავშირებით გაცემული დოკუმენტი, სადაც საუბარია რუსეთისა და თურქეთის სახელმწიფო საზღვრების აღდგენის თაობაზე და ქობულეთის რაიონის სოფლების – ჩეხედანას, ნაცხავატევის და ქაქუთის მდებარეობის შესახებ. არსებული საბუთიდან ირკვევა, რომ ნაცხავატევი არასოდეს არ ყოფილა თურქეთის ბატონობის ქვეშ და გურია-აჭარის საზღვრებში იყო მოქცეული. ჩეხედანა ქრისტიანული სოფელი იყო, ნაცხავატევი კი – მუსლიმანური რელიგიის მატარებელი (აარსს, ფ. ი-8, აღწ. 1, საქმე 1, ფურც. 25-30).

1879 წლის 1 ივლისს ბათუმის ოლქის რუსეთთან შემოერთების შემდეგ პოლკოვნიკმა ფრეიერმა კავკასიის არმიის ხელმძღვანელს წარუდგინა მოხსენება ბათუმში მიწათსაკუთრების წესების მოწყობის შესახებ, რომლითაც ადგილობრივი მოსახლეობის, რომლებიც მუჰაჯირებად წავიდნენ თურქეთსა და სხვა ქვეყნებში, მიწებზე საკუთრების უფლება-მოვალეობანი იზღუდებოდა. მოგვიანებით, 1880 წლის 11 ივლისს, ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორმა ქუთაისში მოიწვია თათბირი, რომელშიც მონაწილეობას იღებდა ბათუმის ოლქის სამხედრო გუბერნატორი (იმ დროს ბათუმის ოლქი შედიოდა ქუთაისის გუბერნიის შემადგენლობაში და უშუალოდ ემორჩილებოდა ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორს – ო. გ.). თათბირზე განიხილეს როგორც ფრეიერის, ასევე ქუთაისელი მიწათმომწყობის პავლე სტეფანოვის გეგმა. უნდა ითქვას, რომ სტეფანოვი ამისთვის ბათუმში სპეციალურად ჩამოვიდა 1879 წლის ოქტომბერსა და 1880 წლის მარტში, შემდეგ მან სპეციალურად ბათუმისათვის შეადგინა ბათუმის ოლქის მიწათმოწყობის გეგმა. ეს გეგმა მოიწონეს და შეავსეს ფრეიერის გეგმიდან რაღაც მონაკვეთები და დასამტკიცებლად გაგზავნეს კავკასიის მთავარმმართველობაში (ქცა, ფ. 24, აღწ.1, საქმე 20, ფურც. 36).

ბათუმში მოქმედი მიწის საკუთრების რუსული კანონი შესაბამისობაში მოიყვანეს ჯერ კიდევ 1861 წელს რუსეთში მიწის რეფორმების დროს მიღებულ კანონთან.

ბათუმში 1878 წლის შემოერთებამდე მოქმედებდა მიწათსაკუთრების თურქული კანონი (ამ კანონს ეწოდებოდა მიწის კოდექსი “დასტურ“), რომელიც დიდ უპირატესობას ანიჭებდა რელიგიის მსახურთ. რუსეთი, მიწის საკუთრებასთან დაკავშირებული კანონის მიღებით ცდილობდა

ადგილობრივ მოსახლეობაში რელიგიის მსახურთა გავლენის დასუსტებას. ამის ერთ-ერთ დამადასტურებელ საბუთს წარმოადგენს ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორის მოადგილის, გენერალ-მაიორ ნ. ერისთავისადმი ბათუმის ოლქის გუბერნატორის მიმართვა, სადაც ნათქვამია, რომ ვინმე ისმაილ ალა ფაშაზადე, რომელიც იყო მოლა, ფლობდა ქალაქში დიდი რაოდენობით მიწებს, მაგრამ 1880 წლის დასაწყისში გადასახლდა რა ის თურქეთში და ითვლებოდა მუჰაჯირად, რუსეთის იმპერიის კანონების საფუძველზე დაკარგა ბათუმში მიწაზე საკუთრების უფლება. მესაკუთრის არსებული მიწა გადაეცა ბათუმის პოლიციის სამმართველოს (აარსს, ფ. ი-6, აღწ. 1, საქმე 590, ფურც. 89-91).

მიწაზე საკუთრების რუსული კანონი უპირატესობას ანიჭებდა რუსეთის მოქალაქეებს, უფრო მეტიც, ხელისუფლება მოუწოდებდა რუსეთის განაპირა მხარეებში მცხოვრებ მოქალაქეებს, რომ ჩამოსულიყვნენ და დასახლებულიყვნენ მუჰაჯირების მიერ მიტოვებულ მიწებზე.

ქალაქ ბათუმის საზღვრები (ყოფილი პორტო ფრანკო, რომლის საზღვარი გადიოდა მდ. ანგისაზე და არა მეჯინისწყალზე, სადაც ანგისის სამხრეთ-დასავლეთი ნაწილი ეკუთვნოდათ ძმებ ნიკოლაძეებს) მოიცავდა 33 დესეტინა 930 კვ. საყენი მიწის ფართობს, ხოლო დანარჩენი მიწა ბათუმის ოლქის საზღვრებს გარეთ მდებარეობდა.

1881 წელს მეზალე დალფონსმა ქუთაისში მოღვაწე ინჟინერ პოლიტკოვსკისთან, ასევე ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორთან არსებულ ბათუმის ოლქისთვის შექმნილ სამიწათმოქმედო განყოფილების ბოტანიკოს ზეიდლიცთან და ამავე განყოფილების მიწათმომწყობ ლორთქიფანიძესთან ერთად ჩაქვისთავში 123 დესეტინა მიწა შეიძინა. ამის თაობაზე სამხედრო გუბერნატორს მოხსენება წარუდგინა ინჟინერმა პოლიტკოვსკიმ. ეს მოხსენება განიხილეს ქუთაისში 1881 წლის ნოემბერში და იგი შემდგომი რეაგირებისათვის გადაუგზავნეს კავკასიის მთავარმართველს. ასევე, მეზალე დალფონსმა ბათუმში არსებულ საკუთარ მიწაზე გააშენა ხეხილის ბაღი, დეკორატიული ხეები და მცენარეთა სათბური.

ამ პერიოდში ქალაქ ბათუმის გამწვანებაში უცხოელებთან ერთად დიდი წვლილი მიუძღვით ქართველ მეზალეებს: ი. გორდეზიანს, ი. ლიონიძეს, გ. დოლიძეს და ქუთაისში მაცხოვრებელ მეზალეებს: დ. ქუთათელაძესა და გ. მაისურაძეს. გიორგი დოლიძესა და დავით ქუთათელაძეს საკუთარი ბაღი ჰქონდათ გაშენებული ბათუმის ციხის მიმდებარე ტერიტორიაზე, სადაც ქალაქის მოსახლეობა სეირნობდა (აარსს, ფ. ი-6, აღწ.1, საქმე 590, ფურც. 112:114).

1899 წლის 15 ნოემბერს ბათუმის თვითმმართველობამ დააკმაყოფილა რუსეთის მეზალეთა საზოგადოების კავკასიის განყოფილების მოთხოვნა 1900 წლისათვის ბათუმში მცენარეული კულტურების გამოფენის მოწყობის შესახებ.

1900 წელს ბათუმელმა არქიტექტორმა ა. ბენკლიანცმა და ქუთაისელმა არქიტექტორმა ს. ბელოვმა შეადგინეს გეგმა 183.32 კვ. საყენი მიწის ნაკვეთზე. ეს მიწის ნაკვეთი განთავსებული იყო ნავთობის ქუჩაზე, რომელიც

იჯარით ჰქონდა აღებული კიევის სამრეწველო ბანკის ბათუმის ფილიალს. ასევე ბათუმში არსებულ მიწებზე საკუთრების უფლება გააჩნდათ რუსულ მენავთობეთა ამხანაგობა “ნავთობს“ და ბათუმში არსებულ ირანის საკონსულოს.

მართალია, რუსები დაეპატრონენ ბათუმის მიწებს, მაგრამ მათთვის სასარგებლოდ უვლიდნენ კიდევაც. მათ ბათუმის შემოგარენში არსებული ჭაობიანი ადგილები ამოაშრეს, არხები გაიყვანეს და გამოთავისუფლებულ მიწებზე ხელი მიჰყვეს სამიწათმოქმედო კულტურების განვითარებას. იმ პერიოდში ბათუმის შემოგარენში არსებულ კერძო მიწებზე, ე.წ. “სოფელჭაობში“, მოჰყავდათ ბრინჯი, ღომი, სიმინდი; გაშენებული იყო ბაღ-ვენახი, მისდევდნენ მიწათმოქმედებას, მეცხოველეობას და ა.შ. არსებული ადგილები ბათუმის ბაზარს უზრუნველყოფდა რძისა და ხორცის პროდუქტებით (**Батум и его окрестности, 1908: 18-20**).

ბათუმის სანაპირო არც ისე მდიდარი იყო მცენარეთა ორიგინალური სახეებით, მაგრამ არსებობისათვის აუცილებელი საუკეთესო პირობების გამო იქმნებოდა მცენარეული საფარის განვითარების კარგი საშუალება. პროფ. ა. კრასნოვი წიგნში “სამხრეთ კოლხეთი“ აღნიშნავდა, რომ მკაცრი ზამთრის პერიოდში, როცა გაგრასა და სოხუმში ნაზი მცენარეები ვერ ძლებენ, აქ ბათუმში ზღვის ზეგავლენით მცენარეები ინარჩუნებენ სიცოცხლეს (**А. Н. Краснов, 1912: 61-62**).

ამრიგად, ზემოთ მოტანილ დოკუმენტურ მასალაში წარმოჩენილია აღნიშნულ პერიოდში ქალაქ ბათუმში რუსეთის იმპერიული ხელისუფლების მიერ გატარებული მიწათსაკუთრებისა და სამიწათმოქმედო კულტურის განვითარების ცალკეული საკითხები. ამ საკითხების გადაწყვეტაში კი ასევე განსაკუთრებული წვლილი მიუძღვით ქუთაისელ მიწათმოქმედებს.

damowmebuli literatura da wyaroebi

Батум и его окрестности, 1908 - Батум и его окрестности, Батум, 1908.

А. Н. Краснов, 1912 - А. Н. Краснов, Южная Колхида, Батум, 1912.

aarss - aWaris avtonomiuri respublikis saarqivo sammarTvelo, fondi i-8, i-6, saqme 1, 590.

qca - quTaisis centraluri arqivi, fondi 24, saqme 20.

OTAR GOGOLISHVILI

THE ROLE OF THE AGRICULTURAL DEPARTMENT OF KUTAISI MILITARY GOVERNOR IN THE DEVELOPMENT OF BATUMI AGRICULTURE (1878-1900)

In the state archives of Adjara, there is one document regarding the order of the state border and land issued by the military governor of Kutaisi in 1879 which is about the restoration of the borders of Russia and Turkey, focusing the location of the villages Tsekhedana and Natskhavatevi. According to this document, it becomes clear that Natskhavatevi had never been under Turkish control, it was among the borders of Guria and Adjara. Tsekhedana was a Christian village, as for Natskhavatevi, its population was Muslim.

On July 1, 1879 after uniting Batumi region to Russia, Polcovnic Frier made a report for the Caucasus army leader regarding launching the rule of land possession, according to which the possession rights on the lands would be restricted for the locals. Later, on July 11, 1880 Kutaisi military governor held a meeting in Kutaisi participated by the Batumi military governor. They discussed the plans of Freier and Pavle Stefanov, Kutaisi agricultor.

Russian rule of agriculture acting in Batumi was adapted to the agriculture law issued in Russia in 1861. Before the reunion of Batumi in 1878 Turkish law of land ownership was acting which

used to give high priority to religious servants. Russian was trying to decrease the influence of religious servants by issuing land ownership law.